

Д. С. РАДАЙДЕ

Діана Сатан Радаїде, аспірант Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського

СТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК МИТНИХ УСТАНОВ У КРИМУ В КІНЦІ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.

Актуальність обраної для дослідження проблеми обумовлюється, по-перше, необхідністю вивчення історії розвитку митної справи в історії держави і права України та Криму, як її складника; по-друге, необхідністю використання досвіду організації митної служби в попередні століття для його аналізу і можливого використання в процесі реформування митної служби в Україні.

До найбільш відомих і яскравих робіт з історії розвитку митної справи слід віднести праці таких учених, як Л. В. Бородич, М. Я. Волков, Ю. І. Головако, К. М. Колесніков, О. В. Морозов, Г. М. Виноградов, В. К. Ковальський, Л. Н. Макаров, А. Павлов, Й. Л. Рисіч, Б. М. Новосад, В. Чорний і багато інших¹. У них автори розглядають різні етапи і аспекти становлення та розвитку митної служби в Україні і Росії, у тому числі й із якнайдавніших часів. Проте процес становлення митної мережі в Криму з приєднанням його до Російської імперії практично залишається невивченим.

Перш ніж звернутися до розгляду власне процесу створення і розвитку мережі митних установ у Таврійській губернії, необхідно сказати про особливості розвитку митної служби на той час у Росії. До періоду реформ Петра I митні установи російської держави діяли безсистемно, не мали єдиного централізованого управління і контролю, з переважним використанням системи відкупів, а тому й неефективно. Вирішення цієї проблеми затягнулося практично на все XVIII ст. та за торкнуло значну частину XIX століття. Основними причинами такого явища, очевидно, слід назвати численні особливості становлення Російської держави, такі як незламний розвиток бюрократії та корупції, величезна протяжність кордонів і часта їх зміна, нерегульованість міжвідомчих відносин тощо.

При цьому, безумовно, робилися численні спроби реорганізації всієї митної системи в світлі необхідності збільшення отримуваних від неї коштів до державного бюджету. Серед таких кроків насамперед слід назвати підготовку і ухвалення митного статуту 1755 р., що діяв до ухвалення нового статуту в 1819 р. і поширений після приєднання Криму і створення там митних установ і на них. Розглянемо його основні положення.

Так, зокрема, прийнятий 1 грудня 1755 р. «Митний статут» № 10486 зробив найважливішу для держави на той час спробу скасування внутрішніх митниць і зборів. Цьому, зокрема, була присвячена його гл. 1. «Об отрешении прежних внутренних пошлин, и об учреждении вместо того при портах и на государственной границе единственного сбора, и о даче в платеж оного срока»². Решта розділів була присвячена регламентації власне взаємодії митниці й торгівлі. А саме: гл. 2. «О внутреннем торге генерально всякими товарами, каким порядком оной производит, и чего Таможне смотреть надлежит»³. «О содержании весов и мер правдивых». Глава 4 «О доносах про утайку от пошлин товаров, и как с оными поступать»⁴. Глава 5 «О иностранных купцах, записавшихся в Российское купечество»⁵. Глава 6 «О запрещенном розничном торге, и о складке товаров в позволенных местах, и о проезжей с иноземцев пошлине»⁶. Глава 7 «О незадержании купецких людей и их прикащиков, работников и извозчиков, во время проезда их с товарами, и о нечинении им никаких приметок, и как им купцам извозчиков нанимать»⁷. І, нарешті, глава 8 «О суде и о хранении купцов от обид на ярмарках»⁸. Всього ж статут містив 15 розділів. Розглянути зміст кожного в даному дослідженні неможливо, оскільки це б відволікло від розв'язання поставленого завдання.

Найважливішим доповненням до статуту був реєстр «Какие Держав Ея Императорского Величества порты состоят в нижеписанных местах», в якому містився список митних установ імперії, усього близько 50⁹.

При цьому в статуті відсутній опис системи управління митною службою, введеною ще за часів Петра I, немає чіткого розподілу прав і обов'язків сторін тощо. Якщо говорити конкретніше, то 3 березня 1719 р. був прийнятий «Регламент (устав) Государственной Коммерц-коллегии, – по которому оная при отправлении своего дела поступать имеет» (№ 3318)¹⁰. Її завданнями оголошувалося все, що стосувалося мореплавання і купецтва та все з ним пов'язане, тобто будівництво кораблів з підпорядкуванням їм корабельників, штурманів, боцманів, матросів. Крім того, вона могла знижувати митні збори для кораблів російських купців, здатних до ведення міжнародної торгівлі, регулювати різні вільності, у тому числі й складочне право, діяльність маяків та лоцманів, різні спори і тяжби з митними органами, врятованими в корабельній аварії товарами, морськими купецькими тяжбами, контроль над стягуванням мит при митних конторах і їх службовцями¹¹, аж до суду над ними; митні споруди, всі приморські митні служителі (обер-директори, обер-інспектори, митні інспектори, митні складальники, аж до консулів в інших державах); складати, приймати і уточнювати міжнародні договори, щодо торгівлі і мит, зрозуміло, із затвердженням сенатом і царем¹², створення митних статутів та їх дотримання, регулювання митних привілеїв і вільностей містам і купецтву, шлюзи та інші споруди¹³; всі спори і злочини, «которые по Торговым Уставам, Таможенному Учреждению и другим до

купечества и пошлин касающимся Регламентам, или Уставам и указам наказаны и определены быть имеют; и сверх того все, что к купечеству в чем приличествует». Крім того, всі іноземні купці у всіх справах судилися в Комерц-колегії, а не в Посольській канцелярії, як раніше¹⁴.

Реформування і централізація митної справи в Росії продовжилися указом від 11 грудня 1719 р. (№ 3466) «Учреждение и Регламент Государственной Камер-Коллегии». У його преамбулі зазначалася мета нової установи: «ради управления и определения Его Государственных доходов, между прочим Государственными Коллегии и Камер-Коллегииум, над всем Своим Государством учредить...»¹⁵. Указ визначав регулювання зовнішньої торгівлі залишити в руках Комерц-колегії. У даному випадку Камер-колегія виступала виконавським органом, а внутрішніми митами займалася виключно Камер-колегія¹⁶. Таким чином, почате Петром I реформування митної системи країни не було закінчено, вона залишилася досить архаїчною, корумпованою і, в значній своїй частині, з відкупками.

Перша слабка спроба узяти під власний контроль хоч би найбільш найважливіші митні установи відбита в указі від 26 серпня 1762 р. № 11658 «О принятии в казенное ведомство всех портовых Таможенных сборов и об определении к оным смотрителя». У ньому наказано всі портові й прикордонні митниці, «до будущего рассмотрения, взять в казенное смотрение, определяя к тому смотрению, как над здешними Санктпетербургскими, так и над прочими таможенными сборами¹⁷ Статского советника Алексея Яковлева...». Наказано було контролювати ці збори, оскільки Шемякін, що раніше узяв на відкуп митні збори, абсолютно їх розвалив. Не зважаючи на це (п. 3), цариця знову хотіла б здати на відкуп збори портових і прикордонних митниць¹⁸. Наступний крок був зроблений через рік: 24 жовтня 1763 р. прийнято указ «О бытии Таможеням в казенном содержании и об определении Надзирателей для присмотра за сборщиками или откупщиками» (№ 11955)¹⁹. Він передбачав «Таможням быть в казенном содержании, препоручив все таможенные сборы для собирания в Нашу казну нынешним сборщикам или откупщикам еще на один год; чего ради привести их в верности к присяге». Не дуже довіряючи таким присягам, було вирішено поставити над збірниками і відкупниками спеціальних наглядачів. За російською традицією важливу справу було вирішено доручити штаб-офіцеру (за вибором Сенату) і одному з купців (за вибором і схваленням купецтва). Мабуть, такий симбіоз повинен був гарантувати військовий та комерційний порядок. Наглядачі мали розташовуватися в столиці для контролю за діяльністю Санкт-петербурзької й інших митниць, правда, знову під контролем «Головного Наглядача». Збірникам була надана влада над митниками, аж до віддачі під суд і звільнення. Вводився облік товарів²⁰, передбачалася можливість зміни тарифів і кількості та місць розташування прикордонних митниць. Верховна влада над митними доглядачами, повіреними і збірниками була дана графові Мініху²¹.

Для реалізації даного положення 20 листопада 1763 р. вийшов новий указ Мініху «О поручении ему главного надзора над всеми таможенными сборами» і інструкція йому (№ 11975)²². Він підкорявся безпосередньо цариці, мав з'ясувати стан митних справ, особливо фінансових²³, а з 1 січня 1764 р. у його ведення переходили всі портові й прикордонні таможні, «кои на откупе компании Обер-Инспектора Шемякина с товарищи состояли, из которых по состоявшемуся и напечатанному в 1757 г. июня 13 дня Тарифу портовые и внутренне пошлины брать велено». Указ же поклав і межі влади Мініха – поза його юрисдикцією залишилися митниці Сибіру і Оренбурга, оскільки Сибірські управлялися Сибірським наказом, а Оренбурзькі – місцевим губернатором. Проте ці митні установи повинні були звітувати про свою діяльність Мініху щомісячно. Місце розташування нової установи було виділене в С.-Петербурзі при митниці головної над митними зборами канцелярії. Передбачалося провести інспекцію і інвентаризацію складських приміщень і недоїмок, повідомивши про результати Комерц-колегію²⁴. Планувався перегляд місця розташування митних установ (п. 11)²⁵. Підкреслюючи наглядовий характер очолюваної Мініхом установи і підтверджуючи основне управління митницями з Комерц-колегії, йому дозволялося втручатися в питання внутрішнього митного порядку, повідомляючи Комерц-колегію²⁶.

Наступний крок у справі реформування управління митними установами був зроблений з ухваленням 7 листопада 1775 р. «Учреждение для управления Губерний Всероссийской Империи» (№ 14392)²⁷. Грунтуючись на його положеннях, 24 жовтня 1780 р. був прийнятий указ «О упразднении Присутственных мест, по учреждению о Губерниях сделавшихся не нужными» (№ 15074)²⁸. У ньому, зокрема, наказувалось: «Канцелярию над таможенными сборами упразднить ныне же, поелику большая часть Таможен по соизволению Нашему вступили уже под управление в Губерниях учрежденное; а оставшиеся в ведомстве сея канцелярии таможни и заставы все без изъятия перепоручить в распоряжение Генералов-Губернаторов и Губернаторов...» (п. 1)²⁹.

Логічним продовження даного указу став документ від 24 березня 1781 р. «Об утверждении наставления для производства дел в Казенных Палатах» (№ 15141)³⁰, в якому, зокрема, визначалися обов'язки радника митних справ другої Експедиції, у ведення якої переходили всі митниці: «Второй Экспедиции поручаются все таможенные дела и за оными надзирание... наблюдать, дабы нигде ни чего потаенного или запрещенного проведено и пропущено, паче же утайки в пошлинах или в послаблениях в осмотрах и выпусках из пакугаузов не было, но со всяких товаров, какого бы звания они ни были, взята была надлежащая по законам пошлина... Чтобы объвления, которые о товарах подаются и по которым пошлина берется, были порядочно сохранены... Наблюдать, чтобы делаемые для клеймления товаров стемпели хранились в верных руках...» (п. 36–39)³¹. Друга Експедиція ставала проміжною ланкою між митницями і Казенною палатою в справі ухвалення і затвердження їх звітів³².

Перші кроки з розгортання мережі митних установ в Криму були передбачені ще до його офіційного приєднання указом від 5 лютого 1776 р. «О действии нового Тарифа во вновь учрежденных Таможнях: портовой при Азовском море и двух пограничных Никитинской и Миргородской» (№ 14431)³³. Даним документом влаштовувалися нові митні установи, у тому числі й «Малые таможи, 3) в Яникуле, 4) в Керчи»³⁴. Враховуючи, що даний документ говорив більше про наміри, 26 травня 1776 р. був виданий указ «Учреждение в Новороссийской и Азовской Губерниях портовых и пограничных Таможен и застав по прилагаемому у сего штату» (№ 14473). Згідно з ним, Темерніковська портова митниця переводилася³⁵ до Таганрога, з підпорядкуванням їй Кагальницької митниці та двох митних застав: 1) Яникуле (Єнікале), де наказувалось зупиняти при установленій брандвахті купецькі судна, і запечатувати товари, а іноді завантаживши їх на транспортні судна, доставляти у Таганрог для остаточного огляду; 2) на Керченську заставу, покладалися ті ж обов'язки. Керівництво діяльністю цих митниць було покладене на «Генерал-Губернатора ведение и присмотр тех Губерний Губернаторов»³⁶.

Найбільш серйозний крок у справі реформування митної справи в державі передбачав указ № 15522 від 27 вересня 1782 року. Відповідно до нього було створено особливий митний прикордонний ланцюг і варта. Згідно до нього митна прикордонна варта створювалася в кожній прикордонній губернії, в яких діяли портові й прикордонні митниці. Вона складалася з митних об'їждчиків і митних прикордонних наглядачів. Митні об'їждчики приймалися на службу радником Казенної палати у справах митних зборів добровільно за контрактом, з наданням свідоцтв з колишнього місця служби або проживання (п. 2, 3). На кожних 10 верст кордону призначалося по 2 митних об'їждчика і, при митниці, посильних, запасних³⁷ п'ята частина від загальної кількості. На кожних 50 верст по кордону визначався для спостереження над митними об'їждчиками митний прикордонний Наглядач, при якому було 2 особливих митних об'їждчики (з п'ятої частини) (п. 4–5). Митний прикордонний наглядач призначався на посаду Губернським правлінням зі схваленням Казенної палати і радника митних справ (п. 7). Митні об'їждчики зобов'язані були знаходитися у вказаних ним місцях – дорогах або стежинах, а митні прикордонні наглядачі – на кожних 50 верстах по кордону при дорогах, де як для тих, так і інших передбачалося побудувати житло (п. 8).

У місцях, де межа проходила по річках і озерах, передбачалося мати один або декілька грібних невеликих і легких суден для спостереження (п. 9). Митні об'їждчики зобов'язувалися не тільки у визначеному ним місці знаходитися, але й щодня, один вдень, а інший вночі об'їжджати відстань, їм доручену, спостерігати, щоб окрім установлених доріг та через митниці ніякі товари або люди кордон не перетинали (п. 10). У разі порушення правил перетину кордону об'їждчик повинен був затримати порушника, а якщо не міг цього зробити самостійно – звертатися в найближче селище за допомогою. При затриманні порушника повідомлялося прикордонному наглядачеві, а від селища – нижньому земському суду і земському справникові того округу (п. 11). Митні об'їждчики нагороджувалися у разі затримки порушників режиму перетину кордону згідно з чинним законодавством (п. 12)³⁸. Представники місцевої влади – справники і городничі зобов'язувалися надавати допомогу митній варті (п. 15).

Для зручного контролю за провозенням товарів через кордон у намісництві Київському, Могилівському і Полоцькому, за розсудом генерал-губернатора, утворювалось по одній митниці (п. 17). Враховуючи характер землеволодіння, коли землі одного поміщика могли знаходитися по обидва боки кордону, вводився особливий порядок його перетину. Згідно з ним дозволялося проїздити і провозити товари власного виробництва не тільки через митниці, але й через митні застави (п. 18). Очевидно, з метою запобігання хабарництву з боку митної варті наказувалось митних об'їждчиків і митних наглядачів переводити щороку з одного місця на інше (п. 19). Крім того, з метою можливого повного контролю за діяльністю варті наказувалось радникові митних справ з Казенної палати: 1) мінімум тричі на рік об'їжджати і контролювати прикордонну варту його відомства; 2) відвідувати митницю часто, спостерігаючи за оглядом і відправленням товарів та розглядаючи поведінку службовців; 3) виправляти всі недоліки і ненавмисні помилки; про непорядки, або ж злочини на посаді повідомляти Казенну палату для вжиття заходів щодо покарання винних (п. 20).

Як впливає із самого документа, в ньому містилося декілька революційних положень: 1) відмова від використання військовослужбовців, 2) встановлення спеціального режиму перетину для жителів прикордонних областей; 3) постійний контроль за всією лінією кордону. При цьому необхідно зазначити, що як самостійний інститут митна варта проіснувала до 1818 р., коли був перетворена на карантинну.

Ухвалення рішення про створення спеціальної митної варті було прийняте вчасно, якраз перед значним розширенням кордонів держави на півдні. Так, як відомо, 8 квітня 1783 р. спеціальним указом Крим увійшов до складу Росії⁴⁰. Після чого було прийнято низку нормативних актів, на основі яких створювалося державне управління за російським зразком, у тому числі й митні установи, з певною місцевою специфікою. Так, вже в указі від 28 липня 1783 р. (№ 12798) «О принятии Крымских жителей и прочих Татарских народов в Российское подданство» князеві Потьомкіну наказувало негайно заснувати збір податків, у тому числі й митних⁴¹. Подальші укази стосувалися власне адміністративно-територіальної і державної організації Криму: від 2 лютого 1784 р. (№ 15920)⁴²; 8 лютого 1784 р. (№ 15924)⁴³; 8 лютого 1784 р. (№ 15925)⁴⁴. І лише указ від 22 лютого «О свободной торговле в городах Херсоне, Севастополе и Феодосии» (№ 15935) вводив у дію митні тарифи⁴⁵.

Завершує низку першочергових законодавчих актів щодо освоєння Криму указ від 24 квітня 1784 р. (№ 15988)⁴⁶. У нім, окрім іншого, наказувалось вживати вільні кошти на облаштування «... Таможен с их магазинами, анбаров, для складки товаров необходимо нужных карантинных домов...»⁴⁷. Проте вжиті заходи,

очевидно, були малоефективні для Криму взагалі і у країні зокрема. У цьому зв'язку указом від 6 березня 1797 р. (№ 17871) в деяких губерніях, у тому числі і в Новоросійській, був введений інститут митних інспекторів «для осмотра таможе, свидетельствования таможенной цепи по границе, и наблюдения за точным исполнением должности по сей части...»⁴⁸. Іншою, вельми важливою спробою поживити торгівлю в регіоні стало дарування Криму, за зразком Одеси, порто-франко – прав вільної економічної зони на 30 років. Даний маніфест був прийнятий 13 лютого 1798 р. (№ 18373). Насамперед маніфест стосувався портів Феодосії і Євпаторії. У його виконання наказувалось всі «пограничные от морей и чужих земель Портовые Таможни и заставы», а також Балаклавську і Судацьку та інші малі пристані закрити. Замість них встановлювалися Перекопська митниця і митна застава на Арабатській стріліці⁴⁹. У розвиток маніфесту підписано указ «Об учреждении форпостов по Перекопской линии и по берегам Гнилого моря, для удержания привоза и вывоза запрещенных товаров» (№ 18374). Згідно з ним, Перекопській митниці дозволялося пропускати і випускати будь-які дозволені товари, а митній заставі – тільки випускати товари, що привозяться до Криму з-за кордону. Передбачалося будівництво за рахунок казни не тільки адміністративних митних, але й житлових будівель⁵⁰.

У наступному, 1799 р., були затверджені штати всім митницям імперії, у тому числі й Кримським. У нім, власне, знаходимо, що місцеві митні установи мали наступний штат: Козловська, Ахшиарська і Кефійська митниці по 46 осіб. З них на кожній митниці: директор, цолнер, контролер, касир, перекладач, канцелярист, підканцелярист, по 3 копіїста, екер, пакгаузний інспектор, по 2 гафенмейстера, по 2 ваг і степельмейстерів, по 13 пакгаузних доглядачів, по 16 доглядачів з інвалідів, по 2 сторожа. На Керченській і Снікольській митних заставах – по 8 осіб. У них було по 1 цолнеру, канцеляристу, копіїсту, 3 доглядачі і 1 сторож. Усього ж митний нагляд на Таврійському півострові здійснювало 68 осіб, з них 3 наглядачі і 65 об'їждчиків⁵¹.

Проте до кінця цього ж 1799 р. ситуація була докорінно змінена. Посилаючись на смуту в Європі, Павло I в указі від 21 грудня (№ 19226) відклав введення порто-франко⁵², через що вже 22 грудня було ухвалено рішення «О восстановлении Таможен и застав на Таврическом полуострове» (№ 19228)⁵³.

Реформування митної справи в державі продовжилось і в подальші роки. Так, у 1800 р. був уточнений склад Комерц-колегії (13 вересня, № 19554). У неї входили: президент, віце-президент, декілька радників і асесорів, що призначалися царем, та члени, обрані від купецтва, мануфактури і заводів. Колегію, як її директор, очолював міністр комерції. Комерц-колегія займалася внутрішньою і зовнішньою торгівлею, судноплавством і, крім того, в неї входило «Ведомство таможен с иностранною купеческою расправою и судною частью»⁵⁴. У складі колегії митними справами займалася її четверта експедиція. На неї покладалися обов'язки контролювати внутрішнє життя митниць, митні споруди, огляд всіх митних книг і документів, кадрова робота, справи з конфіскації товарів та вирішення спірних справ між російськими купцями з англійцями. Складалась експедиція з радника, асесор, одного купця з внутрішньої торгівлі і одного з зовнішньої⁵⁵. Ухвалення в 1802 р. рішення про утворення міністерств (№ 20406) не змінило систему роботи Комерц-колегії і управління митною справою⁵⁶.

Як і слід було чекати, розвиток митної мережі в Криму в подальші роки став заручником загальної політичної ситуації в Європі. Слід було враховувати вельми непрості відносини з Туреччиною, з якою в 1806 р. почалася чергова війна (до 1812 р.). Оскільки події, що їй передували почали розвиватися ще в 1803 р., Росія стала активно нарощувати свою військову присутність в регіоні, у тому числі і військово-морську. У цьому зв'язку 23 лютого 1804 р. був прийнятий указ «О бытии в Севастополе главному военному флоту, и о снятии находящейся там портовой Таможни» (№ 21171)⁵⁷. Враховуючи неможливість життєзабезпечення Севастополя і нерозвиненість сухопутних комунікацій без використання морських шляхів, 20 грудня 1807 р. було ухвалено рішення про утворення Балаклавської застави (№ 22721). Їй дозволялося впускати і випускати товари тільки на суднах російського купецтва, не допускаючи купців у Севастополь (п. 1–3)⁵⁸.

У цей період в митному окрузі Феодосії, що охоплював увесь Крим, знаходилася наступна кількість службовців: митниця Феодосії – 47; Євпаторійська митниця – 32; Балаклавська застава – 10; у заставах Керченській, Снікольській і Бугазаській (в кожній) – по 4⁵⁹. Управління цим контингентом митних установ було справою непростю, якщо враховувати і той факт, що один інспектор наглядав за митницями Криму і берегів Азовського моря. Це положення було змінено згідно з указом від 3 квітня 1808 р. (№ 22945), коли був призначений спеціальний інспектор для Криму, підлеглий військовому губернаторові Феодосії⁶⁰.

Наступний етап в історії формування і розвитку митних установ в Криму почався з 1811 р., коли 24 червня було ухвалено рішення про створення митного управління з Європейської торгівлі (№ 24684), що змінив систему митного устрою⁶¹, а 25 липня цього ж року утворено Міністерство фінансів (№ 24688)⁶².

Таким чином, можна зробити висновок про те, що формування загальноімперської митної системи і її управління було закладене ще Петром I при утворенні в 1719 р. Комерц-колегії. Проте впродовж всього XVIII ст. вона ще була достатньо архаїчною – тривалий час існували внутрішні митниці, а самі митні збори зазвичай віддавалися в руки відкупників. Поступовий перехід всієї митної справи в руки держави і його централізація були закладені Митним статутом 1755 р., проте процес цей затягнувся до початку XIX століття. Розвиток митної мережі у Криму був розпочатий в 1776 р. з утворенням на його території перших російських митних установ. Входження Криму в склад імперії прискорив цей процес, перетворивши півострів на один із найважливіших торгових, а, отже, і митних форпостів держави.

Перспективи подальшого дослідження проблеми лежать у галузі вивчення наступних етапів організації і формування митних установ у зв'язку із створенням Управління з Європейської торгівлі у 1811 р. і ухваленням нового митного статуту в 1819 році.

¹ *Бородич Л. В.* Військово-охоронна система Російської імперії на території України у XIX – на початку XX ст. / Л. В. Бородич // *Історія України.* – 1999. – № 6 (118). – Лютий. – С. 1–3; *Волков М. Я.* Отмена внутренних таможен в России / М. Я. Волков // *История СССР.* – 1957. – № 2. – С. 80; *Головако Ю. І.* Джерела з історії митниць південної України (1775–1819 рр.). : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / І. Ю. Головако. – Запоріжжя, 2004. – 20 с; *Історія митної справи в Україні* / К. М. Колесніков, О. В. Морозов, Г. М. Виноградов та ін.; За ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова; Вступне слово О. Б. Єгорова. – К.: Знання, 2006. – 606 с; *Ковальський В. К.* Становлення та розвиток митної справи на півдні України з давніх часів до 1917 року (на прикладі Миколаївської митниці): Історико-правове дослідження / В. К. Ковальський. – О.: Юрид. літ., 2006. – 134 с; *Макаров Л. Н.* Очерки по истории таможенной службы, Л. Н. Макаров. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1987. – 160 с; *Морозов О.* Історія митної справи та митної політики в Україні (V ст. до н.е. – 1991 р.): Навч. посіб. – Д.: АМСУ, 2005. – 313 с; *Нариси з історії митної справи та митного законодавства України-Руси* / П. М. Дідушенко, Т. С. Мавродій та ін. – К.: Софія-А, 2005. – 634 с; *Павлов А.* Українська митниця на шляху відродження та розвитку: Правові та історичні аспекти / А. Павлов. – К.: Акцент, 2002. – 120 с; *Рисіч Й. Л.* Історія митної справи і митної політики в Україні: Навч. посіб. / Рисіч Й. Л., Новосад Б. М., Морозов О. В. – Д.: АМСУ, 2000. – 180 с; *Рисіч Й. Л.* Історія митної справи і митної політики в Україні: Навч. посіб. / Рисіч Й. Л., Новосад Б. М., Морозов О. В. – Д.: АМСУ, 2000. – 180 с; *Чорний В.* Україна і митна справа: історичний нарис / В. Чорний. – К., 2000. – 349 с.

² Полное собрание законов Российской империи. С 1649. Т. XVI. С 1754 по 1757. – СПб., 1830. – 862 с. – С. 462–463.

³ Там само. – С. 465.

⁴ Там само. – С. 469.

⁵ Там само. – С. 471.

⁶ Там само. – С. 472.

⁷ Там само. – С. 473.

⁸ Там само.

⁹ Там само. – С. 482.

¹⁰ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. V. 1713–1719. – СПб., 1830. – 780 с. – С. 671.

¹¹ Там само. – С. 672.

¹² Там само. – С. 673.

¹³ Там само. – С. 674.

¹⁴ Там само. – С. 675.

¹⁵ Там само. – С. 762.

¹⁶ Там само. – С. 765.

¹⁷ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XVI. С 28 июня 1762 по 1765. – СПб., 1830. – 1018 с. – С. 63.

¹⁸ Там само. – С. 64.

¹⁹ Там само. – С. 405.

²⁰ Там само. – С. 406.

²¹ Там само. – С. 407.

²² Там само. – С. 429.

²³ Там само. – С. 430.

²⁴ Там само. – С. 431.

²⁵ Там само. – С. 433.

²⁶ Там само. – С. 434.

²⁷ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XX. 1775–1780. – СПб., 1830. – 1034 с. – С. 229.

²⁸ Там само. – С. 994.

²⁹ Там само. – С. 995.

³⁰ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XXI. С 1781 по 1783. – СПб., 1830. – 1083 с. – С. 84.

³¹ Там само. – С. 89.

³² Там само. – С. 90.

³³ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XX. 1775–1780. – СПб., 1830. – 1034 с. – С. 345.

³⁴ Там само. – С. 346.

³⁵ Там само. – С. 385.

³⁶ Там само. – С. 386.

³⁷ Там само. – С. . 682.

³⁸ Там само. – С. 683.

³⁹ Там само. – С. 684.

⁴⁰ Там само. – С. 897–898.

⁴¹ Там само. – С. 985.

⁴² Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XXII. С 1784 по 1788. – СПб., 1830. – 1168 с. – С. 17–18.

⁴³ Там само. – С. 20.

⁴⁴ Там само. – С. 21.

⁴⁵ Там само. – С. 50.

⁴⁶ Там само. – С. 137.

⁴⁷ Там само. – С. 138.

⁴⁸ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XXIV. С 6 ноября 1796 по 1798. – СПб., 1830. – 869 с. – С. 510–511.

⁴⁹ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XXV. 1798 – 1799. – СПб., 1830. – 933 с. – С. 64.

⁵⁰ Там само. – С. 68.

⁵¹ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XLIV. Ч. 2. Книга штатов. Отделение III и IV. – СПб, 1830. – С. 370–371.

⁵² Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XXV. 1798 – 1799. – СПб., 1830. – 933 с. – С. 919.

⁵³ Там само. – С. 920.

⁵⁴ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XXVI. 1800 – 1801. – СПб., 1830. – 875 с. – С. 292.

⁵⁵ Там само. – С. 293.

⁵⁶ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XXVII. 1802 – 1803. – СПб, 1830. – 1122 с. – С. 243–246.

⁵⁷ Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXVIII. 1804–1805. – СПб, 1830. – 1328 с. – С. 148.

⁵⁸ Полное собрание законов Российской империи. С 1649. Т. XXIX. 1806 – 1807. – СПб., 1830. – 1372 с. – С. 1342.

⁵⁹ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XLIV. Ч. 2. Книга штатов. Отделение III и IV. – СПб, 1830. – С. 28.

⁶⁰ Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXX. 1808–1809. – СПб, 1830. – 1404 с. – С. 165.

⁶¹ Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. Т. XXXI. 1810–1811. – СПб, 1830. – 944 с. – С. 681.

⁶² Там само. – С. 728.

Резюме

У статті досліджується проблема організації і становлення митних органів Російської імперії і розповсюдження даної мережі на Крим у кінці XVIII – початку XIX ст. Розглядається структура, система управління та основні напрями розвитку митної мережі.

Ключові слова: митні установи, Крим, організація, управління.

Резюме

В статье исследуется проблема организации и становления таможенных органов Российской империи и распространение данной сети на Крым в конце XVIII – начале XIX вв. Рассматривается структура, система управления и основные направления развития таможенной сети.

Ключевые слова: таможенные учреждения, Крым, организация, управление.

Summary

In the article the problem of organization and becoming of custom organs of the Russian empire and distribution of this network is probed on Crimea at the end of XVIII – beginning of XIX st. A structure, control the system and basic directions of development a custom network, is examined.

Key words: custom establishments, Crimea, organization, management.

Отримано 18.09.2012

І. Я. СЕМЕНЮК

Іван Ярославович Семенюк, здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ

СУДОВА ПРОМОВА АДВОКАТА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ У 1930-Х РР. У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ)

Проблематика дослідження зумовлена характером суспільно-політичних змін, які відбулись в історії українського народу в 1930-х рр. XX століття. Тогочасне законодавство визначало: український народ живе в демократичній державі, де формувались органи влади та управління, діяльність яких повинна мала б ґрунтуватися на принципі законності, а людина, її права і свободи, є найвищою цінністю. Проте реально ситуація склалась по-іншому. Правоохоронна система держави не повноцінно забезпечувала відновлення порушених прав громадян. Це стосується як правосуддя, в межах якого адвокатура була покликана сприяти реалізації прав та свобод громадян, так і судочинства, яке зазнавало критики зі сторони адвокатів. Таке становище пояснюється тим, що далеко не повною мірою враховується історичний досвід українських адвокатів у період політичних судових процесів, зокрема їхній внесок у розвиток громадської правосвідомості та юридичної думки.

У численних дослідженнях справедливо підкреслюється значимість введення адвокатури як нового суб'єкта судових процесів, розкривається практична діяльність відомих адвокатів. Однак поза увагою дослідників залишається та обставина, що багато захисників у вказаний період не тільки формально захи-